

SENSIBILITĂȚI ETNICE ȘI CONFESIONALE ÎN TRANSILVANIA ÎN TIMPUL LUI NICOLAUS OLAHUS

Pe la 1536—1537, Nicolaus Olahus, în lucrarea „Hungaria“, scria: „Întreg acest regat al Ungariei cuprinde în el, în vremea noastră, diferite națiuni — unguri, germani, boemi, slavi, croați, sași, secui, români, sârbi, cumani, iazigi, ruteni și, în sfârșit, turci — care toate se folosesc între ele de limbi diferite, afară de cazul când, unele denumiri, datorită obiceiului îndelungat și raporturilor reciproce, se vădese a avea și o oarecare asemănare și potrivire“¹. Despre alcătuirea etnică a Transilvaniei, locul său de naștere, umanistul român este și mai precis: „În ea sunt patru națiuni de obârșie (neam) diferită: unguri, secui, sași, români, dintre care cel mai puțin apti pentru lupte sunt socotiți sașii. Ungurii și secuii se folosesc de aceeași limbă, decât că secuii au anumite cuvinte proprii neamului lor... Sașii sunt, după cât se spune, niște colonii de saxoni din Germania, aduse aici de Carol cel Mare; ceea ce ar pleda pentru adevărul [acestei păreri] este asemănarea limbii celor două popoare. Românii se spune prin tradiție că sunt niște colonii ale romanilor. Dovada acestui lucru este faptul că ei au multe [cuvinte] în comun cu vorbirea romanilor, popor din ale cărui monede se găsesc foarte multe în aceste locuri; fără îndoială, acestea sunt importante mărturii ale vechimii și stăpânirii romane aici“². Referitor la confesiunea românilor, Olahus notează: „Românii sunt creștini, decât că, urmând pe greci în purcederea Sfântului Spirit, ei se deosebesc de biserica noastră și prin oarecare puncte mai de îngăduit (mai puțin însemnate)”³.

Este important de stabilit ce înțeles a dat Nicolaus Olahus termenului de *natio* în aceste pasaje. În primul text, enumerarea celor 13 „națiuni“ și legătura stabilită cu limbile pe care acestea le vorbeau arată clar sensul etnic dat termenului. În continuare, referirea la Transilvania este și mai elocventă. Cele patru națiuni ale Transilvaniei, în viziunea lui Olahus nu pot fi stările, deoarece românii nu erau recunoscuți ca entitate între stări. Și chiar dacă Olahus, cu bună știință, îi așează și pe români între stări, spre a arăta că el nu-i consideră prin nimic mai prejos decât ceilalți locuitori ai Transilvaniei, „stările“ acestea ale umanistului român au un înțeles nou. Expresia *quatuor diverso genere nationes* nu lasă nici o îndoială, deoarece cuvântul *genus*, *-eris* (= origine, obârșie, neam, familie, descendență, rasă, specie) implică ideea de origine, de etnie și nu pe cea de grup privilegiat. De aceea, traducerea corectă ni se pare a fi *patru națiuni de obârșie diferită* sau

¹ Nicolai Olahi, *Hungaria et Atila sive de originibus gentis regni Hungariae*..., ediție de Fr. Kollarus, Viena, 1763, p. 90.

² *Ibidem*, p. 61.

³ *Ibidem*, p. 59.

patru națiuni de neam diferit. De altfel, sensul etnic dat de Olahus națiunii se vede mai clar după modul cum sunt caracterizate cele „patru națiuni“, prin origine și limbă: limba sașilor seamănă cu limba germană; limba română se trage din „vorbirea romanilor“; sașii au venit din Germania, iar românii sunt „colonii ale romanilor“; în cazul românilor, în plus, ca mărturie a vechimii și continuității (deși atunci nimănui nu-i trecea prin minte să conteste acest lucru), aduce argumentul numismatic. Într-un alt fragment și tot în legătură cu românii, este introdusă ca element de caracterizare și confesiunea: românii sunt creștini, dar creștini răsăriteni („ii urmează pe greci în purcederea Sfântului Spirit“). Cu alte cuvinte, în toate aceste cazuri, prin termenul de *natio* — *nationes*, Nicolaus Olahus desemnează popoare și nu grupuri privilegiate sub aspect politic și social-economic. Națiunile lui Olahus nu se caracterizează prin privilegii ca-n evul mediu, ci prin origine, limbă, confesiune și chiar prin *vechime* și *continuitate*, în cazul românilor. Aceste națiuni au, deci, înțeles *etic*, modern și nu înțeles politic, medieval.

Este oare Nicolaus Olahus o excepție în raport cu lumea sa, cu societatea contemporană a veacului al XVI-lea? Oare numai el gândea în termeni etnici? Nu ar fi de mirare să fie așa, deoarece, prin inteligență și cultură, prin calitatea lui de membru marcant al „republicii“ literelor europene, al comunității umaniștilor, el s-a ridicat mult deasupra mediei intelectuale a epocii și a putut distinge fondul dintre forme și formule. Pe de altă parte, tocmai în timpul vieții lui Olahus, prin formarea principatului autonom al Transilvaniei, s-a cristalizat ferm sistemul exclusivist al celor trei „națiuni“ recunoscute și patru „religii“ recepte, sistem de esență mai mult medievală decât modernă, din moment ce ridica discriminarea la rangul de lege, clasificând și calificând națiunile în funcție de existența sau nonexistența privilegiului. În acest context, speranța de a-i găsi lui Olahus colegi de idei sau contemporani întru spiritualitate pare să se estompeze. Dar, în mod cert, observația nu este valabilă, dacă ne referim la intelectualii umaniști din veacurile XV—XVI (Enea Silvio Piccolomini, Antonio Bonfini, Johannes Lebel, Georg Reicherstorffer, Johann Hertel, Anton Verancsics și alții) care, cu toții, mai ales în cadrul unor descrieri geografico-etnografice au avut în atenție elemente lingvistice, confesionale și de origine, când au caracterizat popoarele Transilvaniei, iar, când s-au referit în mod special la români, i-au prezentat ca pe urmașii romanilor, vorbind o limbă derivată din latină și având confesiune creștină ortodoxă⁴. Chestiunea care se pune este dacă în Transilvania, pe fondul încărcăturii politice care se dădea în mod curent noțiunii de națiune, încărcătură de sorginte medievală, se pot distinge în vremea lui Olahus sensibilități etnice. De asemenea, este important de notat modul în care cele două înțelesuri — cel politic-elitar și cel etnic — coexistă și interferă. Numai cercetarea izvoarelor poate oferi un răspuns în acest sens.

Prin deceniul al treilea al secolului XVI, mai exact la 16 noiembrie 1523, Paul Thomory, arhiepiscop de Kalocsa și de Vac, fost caste-

⁴ Vezi Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968 și A. Armbruster, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească*, București, 1980.

Ian de Făgăraș, scria o scrisoare de prietenie și de bunăvoință sașilor sibieni, scrisoare de răspuns la plîngerile acestora adresate înaltului prelat, în legătură cu dregătorii făgărășeni și cu românii⁵. Paul Thormory recomandă tuturor, și sașilor și castelanilor de Făgăraș, calea dreptului, a justiției în rezolvarea tuturor neînțelegerilor și înlăturarea pagubelor ce s-ar ivi. Cu finețe și pătrundere, ca unul care stătuse între români, prelatul arată că părăsirea căii dreptului pentru cea a satisfacțiilor samavolnice, fără judecată, adusese și în trecut răzbunări din partea românilor, acte cărora el — în chip surprinzător — le relevă adevăratele cauze: „Să știți domniile voastre — se adresează el frunțașilor sași — că nici un lucru și nici o sarcină nu apasă atîta pe supuși decât atunci când una din părți nu vrea să se supună judecății, ci dorește, prin vreo poprire neobișnuită, să-și repare singură drepturile sale. Din astfel de pricini, crescuseră odinioară între români fururile, incendierile, prădăciunile în acea țară, pe care, cum știți și dumneavoastră, cu cele mai mari osteneți și cu osândirea la moarte a unora ca aceia, am readus-o în stare bună“. Deci fostul castelan de Făgăraș recunoaște indirect că românii au fost împinși la violențe de abuzurile sașilor, de ocolirea și din partea acestora a justiției. Cu toate acestea însă, principiul inferiorității românului rămâne neatins, discriminarea în raport cu românii fiind un lucru de la sine înțeles: „Lăsăm la o parte plîngerile castelanilor [de la Făgăraș], care ne răspund la scrisorile noastre și care ne-au spus și personal; atîta este doar că sașul trebuie să aibă întietate față de român, cum era și pe vremea noastră; altfel, țara aceea ar ajunge curînd la egalitate, dacă s-ar cumpăni cu aceeași măsură interesul catolicului cu al românului“ [subl. ns.]⁶. Cu alte cuvinte, calea dreptății trebuie urmată de către toți, numai că pentru români justiția se cuvenea neapărat împărțită cu altă măsură decât pentru ceilalți, pentru a nu se ajunge la egalitate. În scrisoare, se recunoaște deschis și se recomandă discriminarea. De aici apare și justificarea prădăciunilor și incendierilor de care sunt acuzați românii: neavînd cuvînt în fața legii, aceștia își făceau singuri dreptate.

La fel de interesant este un document din 1557, în care se reflectă un conflict mai vechi între sașii și românii din Romos, pentru dreptul de folosință a unei bucăți de pămînt arător. Argumentația românilor este următoarea: „Chiar dacă sașii (*Christiani*) ar fi curățat pămîntul acela, totuși, în plata taxelor, în îndatoriri, în contribuțiile atingătoare, în plata salariului învățătorului (*rector scholae*), noi purtăm sarcină egală (*equale onus*). Noi voim deci, la fel ca în pămînturile celelalte, parte egală“⁷. Cu alte cuvinte, la sarcini egale, beneficii egale! Dacă nu am cunoaște data documentului, am fi tentați să-l plasăm în veacul al XVIII-lea. Aici apar față în față două principii, unul medieval — dreptul la proprietate și la roade al celui care a deștelenit, defrișat sau

⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XV/1, p. 275, nr. 500.

⁶ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 131.

⁷ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 524—525, nr. 959. Vezi și Ioan A. Pop, *Solidarități medievale românești pe bază social-economică (sec. XIV—XVI)*, în vol. „Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare“, Iași, 1988, p. 502—504.

amenajat un teren agricol — și altul modern — dreptul la beneficii în funcție de proporția sarcinilor purtate. Culmea este că, temporar, după ani de procese și după ce disputa se tranșase în favoarea sașilor, românii din Romos fac apel la „senatul” universității săsești și obțin recunoașterea principiului apărât de ei: „Deci, dacă românii părăși din acel Romos poartă sarcini egale cu sașii, nefiind cu nimic exceptați de la ceea ce plătesc sașii și îi privește pe ei, chiar dacă sașii curătasera acele pământuri de pietre, după cum au avut în folosință comună celelalte pământuri, la fel și acest pământ să fie în comun folosit cu românii...”. Deci, în veacul XVI, se admite la nivel local și în mod temporar (fără imixtiunea vreunei autorități maghiare, cum se întâmplase în cazul Făgărașului) justetea unui principiu pe care, la nivel global transilvan, factorii de decizie îi vor respinge constant, inclusiv în veacurile XVIII și XIX. În documentul din 1557, sașii sunt numiți *Christiani*, iar românii *Valachi*.

În 1548, o falsă convenție (ar fi trebuit încheiată între românii din Țara Făgărașului și „universos Saxones septem et duarum sedium”, dar românii nu au fost invitați la confirmarea actului de către locotenentul regal) stipula drastic: „În primul rând, românii făgărășeni să nu-și mâne oile lor spre pământul săsesc, dacă nu este făcută înțelegere în acest sens în fața justiției”⁸. Dacă ar mâna totuși oile, sasul are dreptul, în anumite împrejurări, să-l ucidă pe român. Acesta era sensul principiului discriminatoriu aplicat și recomandat de Paul Thomory: românii să fie tratați prin lege după alte rânduiele, mai aspre decât în cazul celorlalți. Practic, era însă foarte greu să-i faci pe români să înțeleagă că până și pământul dobândise atribute etnice (pământul săsesc, pământul secuiesc și pământul nobiliar — al nobilimii maghiare) și că turmele de animale trebuiau, unilateral, să se supună acestei reguli. De aici, în dreaptă consecință, s-a încercat îndreptarea lucrurilor, prin decizie dietală, sub Mihai Viteazul.

Până atunci însă, dietele Transilvaniei și-au continuat opera legiuitoare discriminatorie. În regulamentul pentru executarea articolului 28 al dietei din Târgu Mureș, privitor la urmărirea și pedepsirea răufăcătorilor, în 1552, se spune: „Românul să nu poată denunța (extrăda) pe ungur sau pe sas, dar ungurul sau sasul să poată denunța pe român”⁹. O hotărâre a dietei din 1554 prevede că „nici un țăran maghiar nu poate fi acuzat doar cu trei martori, ci este necesară adevărata și cunoscuta mărturie a șapte oameni de încredere”; românul însă poate fi pedepsit prin pronunțarea a trei oameni de încredere”¹⁰. În anul următor (1555), o altă dietă, la articolul 20, stipulează și mai clar: „De asemenea, omul țăran și creștin poate fi ridicat prin jurământul a șapte creștini, românul prin jurământul a trei creștini, șapte români trebuind să fie martori pentru un român”¹¹. Asemenea decizii nu puteau să nu întărească sentimentele etnice și să nu ducă la atitudini adecvate. Pe vremea când oștile lui Petru Rareș treceau prin Transilvania, Petru

⁸ Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, p. 430—433, nr. 263.

⁹ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, p. 108—109.

¹⁰ Hurmuzaki, *op. cit.*, II/5, p. 206—207, nr. 90.

¹¹ *Ibidem*, p. 227, nr. 115.

Perembsky, secretarul reginei Isabella, notează: „Unii români au o buna parte din țară, care ușor s-ar uni cu dânsul [cu Răreș], pentru că au aceeași limbă”¹². În oastea moldovenească încep, într-adevar, să se înroleze români din satele domeniului Ciceu și din Țara Lăpușului¹³. În 1552, nobilii maghiari ai comitatului Hunedoara se plâng că, în urma jafului practicat de oamenii generalului Castaldo, romanii din jurul Devei trec masiv în Țara Românească¹⁴.

În fața unei asemenea situații, stările Transilvaniei caută să ia măsuri. În 1542, de două ori în același an, este reînțărîtă „unio trium nationum”, cu scopul de a contracara planurile lui Petru Răreș și de a „îndrepta” schimbarea creată de acesta¹⁵. Cele trei națiuni se tem și de Habsburgi, care ar putea strica ordinea cea veche, fapt pentru care dieta de la Cluj, din 1542, cere regelui Ferdinand ca, în Transilvania, în funcții oficiale să fie numiți numai unguri, nu străini: „non extraneos, sed Hungaros constituere dignetur”¹⁶. Dieta din 1551 are o cerere și mai imperativă și mai precisă, cu un clar substrat politico-etnic: „De asemenea, o rugăm pe majestatea sa să accepte a-l orândui pe voievod în Transilvania din națiunea maghiară (*ex natione Hungarica*)”¹⁷. Este evident faptul că *natio* dobândise și în actele oficiale conținut etnic, din moment ce *națiunea ungarilor* luase locul națiunii nobililor. De asemenea, se vede cum această „națiune” avea preeminență, avea întâietate în raport chiar și cu sașii și secuii, în cadrul sistemului politic al privilegiatilor. Numai românii nu aveau loc în acest sistem, ei fiind discriminați fie și când erau nobili. Astfel, în 1583, iezuitul italian Antonio Posevino nota că nobilii români, chiar și când se disting evident în războaie, nu se bucură de atâta cinste și nu sunt premiați de principe în aceeași măsură ca nobilii unguri¹⁸. Această mentalitate se vede foarte bine în cazul lui Ștefan Voievod (Mâzgă), pretendent la tronul Moldovei și pribeag în Transilvania (era în serviciul împăratului habsburg); el cerea la 1577 o moșie în jurul cetății Ardud, „în care să fie oameni de-ai noștri, de lege și limbă românească”. Voievodul *in spe* primește până la urmă un asemenea sat, pe care autoritățile vor apoi să i-l ia, pe motiv că dăruitul este „de națiune românească” (*ex natione Volachica*), că este venetic, că nu știe ungurește și nemțește, că nu cunoaște cutumele țării¹⁹. Se remarcă rolul important al etnicului, chiar și când este vorba despre feudali, despre membri ai elitei. De altfel, cronicarul umanist Szamoskozi, după ce afirmă că românii sunt leneși, murdari, înclinați spre tâlhării și prădăciuni, admite că nobilii români din Caransebeș ar fi mai civilizați, deoarece „își trag originea din strămoși unguri”²⁰. Își face loc aici, în afara disprețului față de români, și vechiul

¹² *Ibidem*, II/4, p. 306—307, nr. 171.

¹³ L. Șimanschi (coord.), *Petru Răreș*, București, 1978, p. 98.

¹⁴ Vezi periodicul „A Hunyadmegyei történelmi es regeszeti tarsulat evkönyve”, 1896—1898, nr. IX, p. 41—42.

¹⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 149.

¹⁶ Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, p. 297, nr. 164.

¹⁷ *Ibidem*, p. 662, nr. 424.

¹⁸ A. Veress, *Fontes rerum Transilvanicarum*, vol. III, Budapesta, 1913, p. 64.

¹⁹ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la români (1566—1608)*, Cluj, 1928, p. 41—42.

²⁰ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, București, 1968, p. 321—322.

cliseu din cronistica maghiară medievală, după care nobilimea din Ungaria își avea originea în maghiarii cuceritori, iar țărănimea în popoarele supuse, găsite de cuceritori în Panonia și în bazinul carpatic²¹.

Nici biserica ortodoxă nu a fost scutită de agravarea discriminărilor din epocă, pe fondul pătrunderii Reformei religioase. „S-a gândit Ioan Sigismund — notează Nicolae Iorga — că dacă legea veche ar fi părăsită de români, aceasta ar fi un avantaj pentru închiderea Ardealului în granițele proprii și împiedicarea oricărei influențe ce ar veni de dincolo de plaiuri“; de aceea, „crearea superintendenței episcopale pentru români, nu era o idee religioasă ci una politică“²². Raționamentul nu era nou. Principele și biserica sa calvină gândeau cam în aceeași termeni ca regele Ludovic I și franciscanii lui Bartolomeu de Alverna, care știa, încă din veacul XIV, că „niciodată nu vor putea fi credincioși domnilor lor cei care sunt necredincioși... prin credința străină pe care o împărtășesc“²³. Reforma a rămas fără rezultate notabile între români, datorită sesizării de către aceștia a motivelor politice ale propagandei și datorită tocmai opoziției stărilor, animate de teama că românii, odată ajunși la o religie receptă, și-ar fi păstrat individualitatea și ar fi intrat cu toată greutatea lor numerică pe scena politică a țării, în detrimentul deținătorilor puterii. Reforma nu a putut câștiga poporul român din Transilvania, cu toate metodele de ademenire; a ajuns doar să mai desprindă un lot din nobilimea românească. Dar a reușit să accentueze caracterul național al ortodoxiei și să adâncească prăpastia dintre „recepti“ și „tolerați“. Sistemul religiilor recepte, oficializat până în 1572, n-a făcut decât să mențină, sub altă formă, privilegiile acelei minorități care, altădată, era compact catolică. Sistemul numit al „toleranței“ a agravat situația românilor ortodocși, termenul însuși de „tolerat“ având în acest caz sensul peiorativ de „răbdat“. Confesiunile recepte, asigurându-și drepturile lor, resping religia românilor ca schismatică, purtătoare de superstiții, de idolatrie, o exclud chiar dintre religiile creștine, opunând pe români creștinilor²⁴. Dieta din 1566, de exemplu, ridicându-se împotriva idolatriei, vrea să o stărpească mai ales printre români, „ai căror păstori fiind orbi, conduc orbi“ aceștia, dacă nu primesc cuvântul adevărului, să fie înlăturați, de la episcop până la preot și călugăr²⁵.

Pe acest fond, impresia generală, pe care o oferea Transilvania pe la jumătatea secolului al XVI-lea era aceea de țară a unei grave discriminări și a unei mari nedreptăți. Mărturia lui Anton Verancsics, care nu poate fi bănuț de simpatie față de români, este edificatoare în acest sens: țara „este locuită de trei națiuni, secuii, ungurii, sașii; aș adăuga totuși și pe români, care, deși îi ajung ușor la număr pe ceilalți, totuși nu au nici o libertate, nici o nobilime, nici un drept al lor, afară de un număr mic, locuind în districtul Hațeg, în care se crede că a fost

²¹ J. Perenyi, *La conscience nationale dans les chroniques hongroises du XIII-e siecle*, în vol. „Le developpement de la conscience nationale en Europe Orientale“, Paris, 1969, p. 53—57.

²² N. Iorga, *op. cit.*, p. 164.

²³ Ș. Papacostea, *Țările Române în lumea europeană a veacului XIV*, în „Magazin istoric“, 1980 (XIV), nr. 4, p. 56.

²⁴ D. Prodan, *Supplex...*, p. 108.

²⁵ *Ibidem*.

capitala lui Decebal și care, pe vremea lui Ioan de Hunedoara, băștinaș de acolo, au dobândit noblețea, pentru că întotdeauna au luat parte neobosit la lupta împotriva turcilor. Ceilalți sunt toți oameni de rând, iobagi ai unguirilor, fără locuri ale lor, răspândiți pretutindeni, prin toată țara“ și ducând „o viață nenorocită“²⁶. Deci așa-numita „țară a toleranței“ oferă imaginea unui popor — cel mai numeros — aflat în gravă servitute față de alt neam: românii sunt iobagi ai unguirilor, spune Verancsics.

Prin urmare, putem aprecia că se gândea și se acționa în termeni etnici în timpul lui Olahus în Transilvania. Componenta politico-socială a „națiunilor“ se estompa în favoarea conținutului etnico-lingvistic și religios. Aceasta nu înseamnă că „națiunile“ nu mai sunt grupuri privilegiate; dimpotrivă, privilegiile lor se întăresc, se precizează cu mai multă rigoare, numai că deosebirea dintre privilegiați și neprivilegiați și chiar și cele din interiorul acestor două categorii se fac și după criterii etnice: națiunea nobililor devine națiune maghiară; aceasta are întâietate în raport cu sașii și secuii; nobilii români sunt priviți mai prejos decât nobilii unguri; țăranii români sunt discriminați prin lege în comparație cu țăranii neromâni; în fine, românii în ansamblu, ca popor, sunt tratați cu altă măsură decât ceilalți. Discriminarea vine din trecut, prin tradiție, dar ea este acum consfințită prin acte scrise cu putere de lege, cum erau hotărârile dietale; ea pătrunde adânc în mentalitatea colectivă, se accentuează mereu și dă naștere unor atitudini, pe de o parte de stăpâni, pe de alta de slugi; pe de o parte, acte de orgoliu nemăsurat, pe de alta, de umilintă și de supunere. Când apar excepții de la această linie de umilintă și de supunere („se trezește în cugetul lor un anumit spirit al puterii lor de altădată“ — spune Verancsics despre români), ele sunt prompt sancționate, pedepsite, etichetate drept hoții și prădăciuni.

În Transilvania, nu numai stările își accentuează acum componenta etnică, dar întreaga societate, cu instituțiile și cu rânduielile sale, urmează o asemenea cale: pământul are etnie, cum s-a văzut, categoriile sociale — la fel (nobil=maghiar; iobag=român); ortodoxia este socotită „legea românească“, iar în loc de ortodox se spune român; până și dreptatea se împarte în chip preferențial, după criterii care sunt și etnice. Numai că toată această conștientizare a elementului etnic vine în defavoarea românilor, care sunt discriminați atât ca entitate, cât și ca segmente, ca grupuri. Nobilii români, țăranii români, preoții români sunt socotiți mereu inferiori în raport cu segmentele corespunzătoare din rândul celorlalți locuitori ai Transilvaniei. Șocant este statutul rezervat ortodoxiei, care, în anumite cercuri, nu mai este socotită nici măcar schismatică (adică o ruptură față de catolicism), ci este exclusă dintre confesiunile creștine. Perechea de termeni *Christiani-Valachă* apare obsedant în documente și în hotărârile dietale, semn nu numai al faptului că român era sinonim cu ortodox, dar și că ortodox sau român era socotit altceva decât creștin.

În această mentalitate *sui generis*, modernă prin modul de caracterizare etno-lingvistică și religioasă a națiunilor, dar, mai ales, pro-

²⁶ Maria Holban, *op. cit.*, p. 410—411.

fund medievală prin discriminarea bazată pe spiritul elitist, pe orgoliu și dispreț, Nicolaus Olahus s-a încadrat, în chip deliberat, numai parțial. Umanistul a văzut doar latura modernă a lucrurilor; el nu a voit să vadă relele, nici discriminările, nici orgoliile. De aceea, el a plasat toate națiunile Transilvaniei pe același plan. Pentru Olahus, românii au locul lor firesc între națiuni, între creștini, între popoarele cu origine demnă, chiar ilustră. În diplomele sale de înnobilitare ca baron al Imperiului romano-german (texte elaborate, probabil, de el însuși), marele umanist preamărea originile vechi romane ale neamului său românesc, virtuțile acestui neam, care a dat naștere unor vestiți conducători de oști, cum au fost mulți principii munteni, dar și Iancu de Hunedoara, tatăl strălucitului rege Matia²⁷. A purtat toată viața numele de Olahus, care arăta tuturor, direct, originea sa românească, fără să renunțe la această afirmare nici când a ajuns la cele mai înalte funcții de arhiepiscop primat și de regent al Ungariei. Pe de altă parte, ca nobil și ca prelat catolic, Olahus a fost un *Hungarus*, iar ca umanist și savant a fost un *homo Europaeus*. Pe plan cultural și creștin, dar și politic, în ciuda destrămării Ungariei, el a făcut pentru această țară mai mult decât oricare contemporan. Și totuși, ca și neamul său, nu a fost scutit de jigniri, de invidii și, mai ales, de dispreț. La moartea lui, unii au răsuflet ușurați și și-au exprimat pe față satisfacția. Așa a făcut episcopul de Oradea, Francisc Forgach, care, în a sa „Magyar historiája”, scria: „Arhiepiscopul, de cea mai joasă speță, născut din tată român, înălțat, din ură împotriva celorlalți, la cel mai înalt rang, se străduia să păstreze regența și sigiliul regesc. Căci el deținea toate aceste demnități foarte înalte, spre grava jignire a tuturor, deoarece el ocupa în mod rușinos, dregătoriile și rangurile multora”²⁸. Pentru Forgach nu conta, deci, faptul că înaltul prelat fusese un bun catolic, un mare nobil și un ilustru savant umanist; contau doar originile lui josnice, românești, pe care le relevă cu dispreț, cu ură, cu invidie, dar și cu satisfacția că totul se sfârșise. Invidia se adresa omului de excepție care se ridicase prin propriile forțe la cele mai înalte dregătorii, dar se referea mai ales la românul care îndrăznise să facă acest lucru.

Este cea mai bună mărturie despre prevalența pe care începe să o aibă etnicul în anumite cercuri ale puterii, de unde noua viziune iradiază mereu. În fond, în amurgul evului mediu, era firesc ca națiunea să capete și componente moderne și la fel de firesc era ca mentalul individual și colectiv să reflecte aceste transformări. Grav este însă faptul că linia de adevărată toleranță și înțelegere, ilustrată de Olahus și de alți câțiva confrați ai săi umaniști în plan livresc, este repudiată în

²⁷ Al. Tonk, *Diplomele de înnobilitare ale lui Nicolaus Olahus. Unele probleme privind genealogia familiei Olahus*, în „Revista arhivelor”, 1969 (XII), nr. 1, p. 21—31.

²⁸ Gyimesi Forgach F., *Magyar historiája (1540—1572)*, în „Monumenta Hungariae Historica”, II, Scriptorum, XVI, Pesta, 1866, p. 254; D. Prodan, *Supplex*, p. 106.

favorarea uneia de dispreț și discriminare, afirmată în viața cotidiană, în plan practic. Numai pe fondul acestor sensibilități etno-lingvistice și confesionale din secolul XVI, se poate înțelege corect ambiția societății transilvane din timpul lui Mihai Viteazul, când s-a încercat diminuarea discriminării, dacă nu eliminarea ei, prin readucerea românilor la un statut real și legal de demnitate, așa cum îi vedea, la modul ideal, Nicolaus Olahus.

IOAN-AUREL POP

(Universitatea din Cluj-Napoca)

ETHNIC AND RELIGIOUS SENSIBILITIES IN TRANSYLVANIA DURING THE TIME OF NICOLAUS OLAHUS

(Abstract)

The author shows that during the time of Nicolaus Olahus (1493—1568), in Transylvania the national feelings and attitudes had a certain importance. It is a difference between the position of Olahus (and other classical scholars) and the official position of the Transylvanian authorities in this question. Olahus defines the nations by language, origin, religion and considers, in a modern vision, that all nations are equal. On the contrary, the leaders of Transylvania consider nations, first of all, as privileged groups, using an old medieval point of view. But the origin, the language, the religious and territorial differences are now very clear for the authorities too. They founded during the 16-th century the political and religious system of the Principality, based on three nations (Hungarians, Saxon and Szeklers) and on four religions (Catholic, Calvinist, Lutheran and Unitarian). The Romanians and their Orthodox faith — the majority part of the Transylvanian population — remained outside this system. That is why, during the 16-th century, the discrimination between the Romanian nobles, priests, peasants, land, religion etc. and the nobles, priests, peasants etc. of the other inhabitants of Transylvania was established by law, by some decisions of the Diet. Therefore, the so-called tolerance in Transylvania was partial, referring only to the privileged minority.